

II. Rákóczi Ferenc elindulása.¹

Bécsujhelyi fogságából való kiszabadulása után, 1701. november 22-én Varsóban találkozott Rákóczi újból Bercsényi Miklós gróffal, aki a fejedelem letartóztatásának hírére az országból menekülve, nyár derekán érkezett Lengyelországba. E naptól kezdve sorsuk elválaszthatatlanul egybeforrott s közösen törték fejüket — Du Heron, a lengyelországi francia követ és néhány magyarbarát ottani főúr társaságában — azon, hogy miképen kapcsolják össze a szegény Magyarország ügyét a francia érdekekkel, és hogy miképen készítsék elő a magyar nemzeti felkelést lengyel földön. A folytonos tépelődések, tervezetések között megoldást nehezen találó Rákóczi mellett Bercsényi volt a praktikusán tevékenyebb, s a két hű barát a felkelés kitörését megelőző két esztendőben teljes harmóniában fáradozott azon, hogy francia pénzzel s lengyel zsoldos csapatokkal hazájukba minél előbb visszatérhessenek.

A magyar történet lapjain ketten szinte egy fogalomná váltak s működésüket, az eseményekre való befolyásukat a Rákóczi-felkelés tárgyalásánál különválasztani sokszor nem lehet. Megismerkedésük napjától kezdve, egészen a felkelés utolsó két évéig (1709-ig) e két, lelki dispositió és egyéni tulajdonságok tekintetében annyira különböző férfiú szoros, benső barátságban élt s egymást kiegészítette. Rákóczi a contemplatív fő, a jóhiszemű tervező, egészben véve a szív embere volt, akinek azonban hiányzott az akaratereje ahhoz, hogy helyesnek ítélte terveit, környezete ellenkezése dacára is, keresztülvigye. Bercsényi a gyors elhatározás, sziporkázó ész embere volt, aki könnyen felfogott mindent, hirtelen döntött, de a végrehajtásban tévovázott. Két közös tulajdonságuk volt csupán: a kristálytisztta, megalkuvást nem tűrő hazafiasság és a mindent feláldozni kész önzellenség. E jellemtulajdonságok révén emelkedtek messzire valamennyi kuruc főember fölé, ez biztosította nekik a történelem lapjain és az utókor emlékezetében azt a kivételesen nagy megbecsülést és népszerűséget, amelynek ilyen nagy fokával kevés magyar szabadsághős dicsekedhetik.

¹ Szemelvény a szerzőnek: „II. Rákóczi Ferenc felkelésének katonai története” című készülő munkájából.

Családi hagyományaik a királyhoz való hűség talajában gyökereztek. Ifjúságukat ugyanilyen légkörben töltötték s mint a rendi kiváltságok legmagasabb fokának előnyeit élvező főurak, a király iránti hűséget mindenek fölé helyezték. Egyikük sem volt „forradalmár” a szónak szó- és tartalomszerű értelmében. Helyzetük sodorta őket a leromlott haza sorsát megjobbítani kívánók élére. Hogy ezt a rendeltetésüket akkor, amikor annak ideje elérkezett, megértették és a cselekvés terére léptek, bizonyítja azt, hogy mennyire igaz úgy volt az, amelyért ők, multjukkal szakítva, készek voltak koronás királyuk ellen sikra szállni, mint egy — az egész Magyarország minden néprétegét összefoglaló — nagy nemzeti felkelés vezetői.

A szegény földettűró jobbágy, a koldusbotra juttatott városi polgár, a kifosztott kismemes és a rendi kiváltságaiban korlátozott főnemes, a XVIII. század elején egy táborba sereglik Rákóczi Ferenc nevének varázsára. Az elmúlt évtizedek főúri összeesküvései (Nádasdy, Wesselényi, Zrínyi) és az ország nagy részét lángba borító kuruc lázongások egymástól függetlenül keletkeztek s külön vágányokon haladtak. II. Rákóczi Ferenc felkelésében végre elkövetkezett az az idő, amikor a nagyúr és a jobbágy elégülellenségét az ország legnagyobb ura és feudális segítőtársa közös ügygé kapcsolja össze. Az első eset, amikor a legelőkelőbb főúr a jobbágyban szövetségését, nemzetmentő terveinek végrehajtóját látja s az első eset, amikor a jobbágy, felszabadítása érdekében lelkesedéssel keresi, várja és megteszi vezetőjének a legelőkelőbb főurat.

Az ország egyetemességének ily módon való egymásrautaltsága, összeforrása adja meg a Rákóczi felkelés jellegét s egyben magyarázatát annak, hogy miért legnépszerűbb még ma is a magyar ember gondolatvilágában a nemzet történetének talán valamennyi eseményei között éppen ez a mozgalom.

Rákóczi és Bercsényi lengyel földön most már minden gátlástól megszabadulva, nyiltabban szöhhették terveiket a francia követ bevonásával² s a magyar üggyel rokonszenvező lengyel főurak oltalma alatt. A felkelés értelmi szerzői tehát elérkeztek arra az archimédesi pontra, amelyen lábukat megvetve, kiemelhették volna a magyar földet a még nyomorúságosabbá vált helyzetéből, amelybe az 1697 évi hegyaljai lázadás leverése után jutott. Ennek eredményes végrehajtásához azonban az kellett volna, hogy lengyelországi fáradozásaikkal párhuzamosan, Magyarországon is akadjon valaki, aki itthon, titokban előkészíti az ellenállás alapját képező fegyveres erő kereteit. Azzal Rákócziéknak számolniok kellett, hogy bármilyen bőkezűen támogatná is őket XIV. Lajos, annyi zsoldos csapatot

² A tárgyalások eredményének kivonatos tartalmát közli Fiedler: Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczy's und seiner Verbindungen mit dem Auslande. Wien 1858. Anhang II. és ugyane szerző e munkájának többi köteté

külföldön semmiképen sem tudnak összeszedni, amennyi elég lesz ahhoz, hogy legalább a felvidéket hatalmukba kerítsék és a további nemzeti ellenállást, e reguláris seregre támaszkodva az egész országban megszervezzék. Ők Lengyelországban mindent elkövettek a siker érdekében, nem mondhatjuk azonban ugyanezt a Kárpátokon túl őket váró magyar urakról.

Rákóczi letartóztatása és Bercsényi menekülése után, a felvidéki nemesek megriadva húzódtak kuriáik falai mögé s a felkelés eszméjének valóra váltása érdekében vajmi keveset tettek. Hiányzott soraikból az a szervező fő és erős kéz, aki Rákócziék felvidéki helytartójaként, velük összeköttetést tartva, titokban megszervezi azt a karhatalmat, amely adott pillanatban elegendő lett volna arra, hogy legalább az első szükségnek megfelelő hazai csapatokkal várja a lengyel zsoldosok élén közeledő Rákóczit. Egy ilyen irányú, uraktól vezetett, titkos szervezésnek alig találjuk nyomait. Nemzetünk rossz szokása szerint, az ilyen természetű mozgalmak rendszerint sok szónoklás, sok lelkes fogadkozás, szenvedélyes kifakadások, titkos conspirációk jegyében szoktak lefolyni, kevés kézzelfogható eredménnyel. Évezredes történetünk mutatja, hogy nem vagyunk titokban szervezni tudó nemzet. Ez az oka annak, hogy az 1701-től 1703-ig terjedő szomorú évek alatt sem sikerült a Rákóczi felkelés talaját itthon kellően előkészíteni. Tudjuk ugyan azt, hogy ezekben az években a bécsi udvar fokozottabban figyelte és hálózta be kémrendszerével az egész országot, de annak nagy területén, a spanyol örökösödési háború kitörése után olyan hihetetlenül kis számú reguláris katonaság állomásozott, hogy e pár ezred miatt nyugodtan lehetett volna az előrelátható fegyveres ellenállást előkészíteni, főleg az ország északi és keleti határszélein, Rákóczi, Bercsényi uradalmainak területén, közvetlenül a lengyel határ védelme alatt. Nem a szolgálatkészségen, nem a lakosság közömböségén múltott, hanem kizárólag azon, hogy nem akadt itthon egy-két olyan férfi, aki erre vállalkozott volna. Ez a magyarázata annak, hogy amikor Rákóczi 1703 nyarán francia pénzzel s ígéretekkel, Bercsényi pedig kis lengyel zsoldos sereggel a magyar határra érkezett, őket ott rendes felkelő csapat helyett, csupán néhány száz meztlábás, toprongyos, kaszával, kapával felfegyverzett, lelkes, de megbízhatatlan szegénylegény várta.

Rákócziék teljes odaadással fogtak Lengyelországban a felkelés előkészítéséhez. XIV. Lajos azonban ebben az időben, bár olasz földön már folyt a háború, még nem üzent hadat a Habsburg-háznak. Ezért Du Héron kinyilatkoztatta Rákóczinak, hogy a franciák őt még nyíltan nem támogathatják. Maradjon egyelőre tehát Lengyelországban s helyezze magát előkelő lengyel barátai oltalma alá. Így azután Rákócziék a Meczincszkiek, Szieniawszkiak kastélyaiban szőtték tovább terveiket. Legnagyobb segítségükre volt Szieniawszki

Ádám herceg belzi vajda, különösen pedig annak felesége Lubomirska Ilona. A hercegnő a Báthoryak révén különben is Rákóczi rokona volt s vele később is az egész felkelés ideje alatt bizalmas, benső összeköttetést tartott.

Lengyelország azonban akkor szintén válságos időket élt. Erős Ágost szász király, Conti herceg és Sobieski herceg királyválasztása körüli zűrzavar felkavarta az országot s mind-ezeknek az eseményeknek hátterében állott XII. Károly, az erőskezű, megközelíthetetlen fiatal svéd király, aki Keleteurópa politikájában egyéni úton haladt. Du Héron még kieszközölte XIV. Lajostól azt, hogy Rákóczinak évi 12.000, Bercsényinek 8.000 forintnyi évdíjat folyósítson,³ de azután kényes külpolitikai helyzeténél fogva tovább nyíltan nem támogathatta. A magyar felkelés ügyeit 1702 után tehát De Bonac marquis a Napkirály danzigi ügyvivője vette kezébe. Az ő útján Rákóczi 1703 elején a következő pontokban terjesztette elő javaslatát XIV. Lajosnak. Ő kész Magyarországra bevonulni, ha :

1. Danzigban pénzt, tiszteket és hadifelszerelést gyűjtenek össze e célra ;

2. ha a lengyel főurak legalább 4—4.000 lovast és gyalogost (reguláris zsoldosokat) bocsátanak rendelkezésére. E csapat élén bevonul Magyarországba, igyekszik hadműveletét Ausztria felé úgy irányítani, hogy a francia király szövetségeseivel Miksa bajor választófejedelemmel egyesüljön, aki ekkor már nyíltan fellépett Lipót ellen. E terv sikere esetén a bajor választófejedelemnek kellene Magyarország koronáját felajánlani ; végül

3. igyekezzék a francia udvar a török portánál kieszközölni, hogy Thököly, kellő számú csapat élén újból visszatérhessen az országba.⁴

XIV. Lajos kormánya komolyan foglalkozott ezzel a javaslattal,⁵ de azok érdemleges megvitatására vagy teljesítésére nem került a sor, mert az időközben bekövetkezett magyar események keresztülhúzták a diplomáciai úton megkezdett további tárgyalásokat.

A Hofkriegsrat 1702 októberében Magyarország területén újabb toborozást rendelt el a spanyol örökösödési háború hadszíntereire szállított katonaság kiegészítésére. Ez az erőszakos toborozás újból felszította az elégedetlenség lappangó szikráit. Rákóczi jobbágiai körében mindjobban erősödött a vágy, hogy Lengyelországba bujdosott urukat haza hívják, különösen akkor amikor a Rákóczi felkeresésére világnak indult Szalontay János (a hegyaljai lázadás egyik vezetője) 1702-ben megtalálta őt, Szeniaiewski herceg dzikowi kastélyában. A sze-

³ Fiedler: Aktenstücke zur Geschichte Franz Rákóczy's ugyanott.

⁴ Rákóczi emlékiratai, eredeti francia kiadás V. kötet, 18. oldal.

⁵ Fiedler: Aktenstücke stb, idézett helyein.

gény bujdosó kuruc sírva panaszkolta el honfitársainak pusztulását, könyörgött Rákócziéknek, hogy jöjjenek haza, mert már tapasztalásból tudják otthon, hogy a felkelés csak úgy sikerülhet, ha annak vezetését a nagy urak veszik a kezükbe.

Az első fecske átrepült a Kárpátokon. Rákócziék megdöbbenve és meghatva hallgatták ezt a hívó szöveget s érezték azt, hogy sokáig már nem lehet maradásuk Lengyelországban. Szalontayt visszaküldték azzal az üzenettel, hogy csak gyülekezzenek titokban és várjanak türelemmel, mert a felkelésnek addig nem szabad kitörni, amíg a francia király biztos és hathatós segítsége nem válik valóra.⁶

Szalontay hazatért s elbeszéléséből most már a Bereg megyében bujdosó kurucok értesültek arról, hogy a fejedelmet a magyar határhoz közel, valamelyik lengyel főúr kastélyában bármikor megtalálhatják.

Rákóczi jobbágysai a császári toborzás elől a hegyekbe menekültek, Esze Tamás, Tarpa községből való jobbágy és Kiss Albert, Thököly-féle hajduhadnagy vezetésével. Bujdosásuk közben még néhány hasonszőrű cimborával, Pap Mihálylyal, Bige Györggyel, Nagy Mártonnal összetalálkoztak és elhatározták azt, hogy Rákóczit az országba hozzák.

Pap és Bige vállalták a kiküldetést s hosszú bolyongás után, 1703 március közepén Brzeżanban megtalálták Rákóczit. A fejedelem nem akart teljesen hitelt adni a két, csavargókülsejű megbízottnak, viszont nem akarta őket biztatás nélkül sem hazabocsátani. Bercsényi ajánlatára ennek egy ügyes, szemfüles apródját (mások szerint lovászt) küldte velük Magyarországba, hogy az a helyszínén tájékozódjék a dolgok valódi állapotáról.⁷

Bercsényi embere, Barvinszki, hamarosan visszatért. Megfigyelései szerint Rákóczi jobbágysai valóban szívszakadva várják urukat s készek fegyvert ragadni. Nagy optimizmussal még azt a hírt is hozta, hogy a „csapatok” csak arra várnak, hogy Rákóczitól zászlókat és írott pátenseket kapjanak s azonnal készek elébe menni. A császári katonaság különben is jórészt kivonult Magyarországból. Ha a magára hagyatott várakat a felzúdult nép körül fogja, a várőrségek sem fognak nagyon ellenállhatni. Rákóczi ekkor már tisztában volt azzal, hogy népszerűsége elől ki nem térhet. Azon az úton, amelyen elindult, most már nincs megállás. Hosszas töprengés, latolgatás után vállalta a következményeket, nem önzésből, nem számításból,

⁶ Szalontay látogatását részletesen leírja *Thaly*: Gróf Bercsényi II. kötet 429. és következő oldalakon és *Márki Sándor*: II. Rákóczi Ferenc I. kötet 217. oldal.

⁷ Mindezeket az eseményeket lásd *Thaly* és *Márki* idézett munkáiban. Legtömörebben összefoglalva *Szalay László*: Magyarország története VI. kötet VIII, IX. és X. fejezeteiben, végül *Rákóczi Önéletrajzában* 159. és köv. oldalakon és Emlékirataiban V. kötet 18–30. oldalakig. Valamennyi leírás Rákóczinak e két munkájából meríti adatait.

hanem abból a meggyőződésből, hogy neki, mint Magyarország leghatalmasabb főurának, isteni küldetése az, hogy a nemzet élére álljon. Barvinszkival Pap Mihály vezetése alatt egy kis küldöttség is jött Brzežanba, ezzel is nyomatékot adva elbeszélésének.

Rákócziék első elhatározó lépése az volt, hogy a fejedelem címerével és „Cum Deo pro Patria et Libertate“ felírással ékesített piros selyem zászlókat adtak a küldöttségnek s megfogalmazták Brzežan várában, 1703 május 6.-án (egyek példái yok szerint május 12.-én) keltezett első kiáltványukat.⁸ E pátensben : „Felső Vadászi Rákóczi Ferencz Fejedelem és Székesi gróff Bercsenyi Miklós, minden igaz magyar haza szerető és édes Országunk régi dicsőséges szabadságát óhajtó Egyházi és Világi Nemes és Nemtelen Fegyverviselő és otthon lakos igaz Magyaroknak Istentől minden jókat“ — kíván s tájékoztatja őket a felkelés indítóokairól. Azután szigorúan meghagyja nekik, hogy legyenek készek, minden privátumra való vágyakozás nélkül, bátran hadakozni, az a célból velük megegyezett hadakozó királyoknak és fejedelmeknek seregében. Végül pedig megparancsolja nagy tilalommal, hogy senki se merészelje se külön, se csoporttal „akármely vallású egyházi személyeket, templomot, cintermet, klostromokat, nemesi szabad személyeket, nemesi házakat, kastélyokat, velejárokát, kereskedőket háborgatni, várost, falut, kastélyt prédálni és a szegénységet zaklatni, hanem az előjáróknak az eliben adatott mód szerént keresvén az ellenséget, mindenkben csendes értelemmel legyenek maguk hazájok javára.“ A zászlókat hazavivő küldöttségnek pedig szigorúan lelkére kötötték, hogy azokat ki ne bontsák addig, amíg Rákócziék külföldi segédcsapataik élén a Kárpátokhoz nem érkeznek. Csupán a Rákóczi szolgálatára jelentkező emberek előtt mutogassák meg titokban annak jeléül, hogy valóban az ő nevében gyűjtenek sereget.

Rákóczi és Bercsenyi azután Lembergbe mentek, hogy a lengyel barátaiktól ígért segédhadak toborzását sürgessék. Bercsenyi itt elvált urától s a francia segítség ügyében Varsóba utazott, Rákóczi pedig Holesiczánál, Szieniawszki hercegné birtokáról, — a magyar határhoz már közelébb, — akarta a mozgalmat figyelemmel kíséni. Rövid idő múlva újabb küldöttség kereste fel Rákóczit Majos János fiatal nemes vezetésével, aki előadta, hogy tovább tétovázni nem lehet, mert a határon „több ezernyi“ fegyveres nép várja a fejedelmet. Esze Tamás és Kis Albert ugyanis nem törődtek Pap Mihály tiltakozásával s május 21.-én Vári és Tarpa községekben s másnap Beregszászon is nyíltan kitűzték Rákóczi zászlait és felesküdték kurucoknak.

⁸ Egykorú másolata a Nemzeti Múzeum levéltárának törzsgyűjteményében — 1703. a. — 826. fasc. 103. szám alatt. Tartalmával részletesen foglalkozik *Thaly* : Bercsenyi család II. kötet 469 s következő oldalakon s *Márkt* id. munka II. kötet 232. oldal.

Megválasztották hajdú kapitányaiknak Esze Tamást, Kis Albertet, Móríc Istvánt, lovas kapitányoknak pedig Pap Mihályt, Majos Jánost, Nagy Márton. Esze Tamás pedig, aki önmagát „legkegyelmesebb ura, Felső Rákóczi Ferenc fejedelem legfőbb és első gyalogsági kapitányának” léptette elő, seregével Vári község mellett a tiszai átkelőt vette birtokába, hogy a Majos kíséretében várva várt Rákóczi átkelését ezen a ponton lehetővé tegye.

Rákóczi érthető okokból nem volt megelégedve a dolgok ily gyors fejlődésével s igen helyesen elhamarkodottnak tartotta a felkelés időelőtti kirobbanását. Még is tovább haladt a magyar határ felé. Döntenie kellett afelett, hogy pénz és katonaság nélkül, szóval üres kézzel keresse-e fel híveit, akik azt a hírt terjesztették az országban, hogy 30—40.000 főnyi sereg élén jön át a határon, vagy pedig újból csak ígéretekkel biztassa a felizgatott népet s maradjon Lengyelországban addig, amíg Bercsényi a várua várt segítséggel megérkezik. Józan ítélete az utóbbit tanácsolta. De a nála járt küldötteknek tett ígérete, esküje s fiatalos heve mégis arra birták, hogy bár lassan, de mégis közeledjék a magyar határ felé, abban a reményben, hogy Bercsényi a segítséggel talán utóléri.

Esze Tamásék felkelése legközelebből Károlyi Sándor báró szatmármegyei főispánt érdekelte. Állandó levelezésben állt gróf Koháry István tábornokkal s őt május közepe óta majdnem naponta tudósította a beregmegyei mozgalmakról.⁹ Május 27-én írja: „Naponként ezen kurucság nevezeti alatt indult had szaporodik . . . még semmi nevezetes ember nem hallatik köztük lenni, hanem magát Rákóczit az Bérczen hirdetik erejével által költözni.” Nagyobb jelentőséget azonban ekkor még nem tulajdonított e mozgolódásnak s mivel annak főszereplői, Kis Albert és társai ismertnevű garázda szegénylegények voltak, ezt is csak amolyan parasztlázadásnak minősítette s mosolygott afelett, hogy a német katonaság és a hivatalnokok aggódva szemlélik annak fejlődését. Május 31-én írja: „Ezen mostani zűrzavaros paraszttámadás alkalmatosságával úgy látom s tapasztalom, az hol semminémű ok nincsen, az német nemzet az ökor alatt is borjút keres.”

Károlyi mindennek ellenére óvatosságból mégis figyelmeztette Löwenburg ezredest, a szatmári őrség parancsnokát a veszélyre, fegyverbeszélőttotta a szomszédos megyéket s azután Kassára sietett Nigrelli tábornokhoz. Itt azonban azt a benyomást nyerte, hogy a császári udvar már az ő hűségében is kezd kételkedni. Visszasietett tehát megyéjébe, hogy maga induljon a lázadók leverésére. Junius 7.-én magához vette a Kőröd községben összegyülekezett megyei nemességét és a Thür-

⁹ Levelei a Nemzeti Múzeum Thaly gyűjteményében. 1703. 1389/Fo. Hung. 2. 29—37. lapok.

heim-ezred egyik ott tartózkodó századát s ezzel az 520 főnyi csapattal átkelt a Tiszán, hogy a Dolha község határában gyülekező kuruc csapatot széjjelverje.¹⁰

A kurucok, féligmeddig harcvonalnak látszó csapatokba sorakozva várták a támadást. A gyalogság hátával a Borsova patakra támaszkodott, a lovasság pedig a falu széles utcáján állott fel. Károlyi délután 5 óra tájban támadta meg őket. A reguláris német század puskatüzét a kurucok elég jól állták. Az azt nyomon követő kézitusában azonban kereket oldottak. A győzők 3 kuruc zászlót zsákmányoltak s kb. 50 kurucot levágtak, tízet foglyul ejtettek. Károlyi a csata után részletes jelentéseket küldött Bécsbe, 150 halottról beszélt és erősen túlozta győzelmének hírét. Hogy a harcot minél nagyobb szabásúnak tüntesse fel, jelentéséhez még szép vázlatrajzot is mellélt.¹¹

Rákóczit a dolhai vereség híre Drosdovicén érte. Ez első kudarc után méginkább oka lett volna visszafordulni, de az isteni Gondviselésbe vetett bizalma és az a vágya, hogy a magyar nép szeretét és bizalmát megnyerje, arra ösztönözte, hogy folytassa útját Magyarország felé, nehogy a lelkesedés tüze lelohadjon, ha ő még soká késik. Bizalmas emberét, Kálnássy Istvánt, elküldte jóbarátaihoz Wisnowieczki herceghez és Potocki kievi palatinushoz, mert tudta azt, hogy ezektől fog leg hamarabb zsoldosokat kapni. Azután a Konski palatinustól kapott kis lovas csapat kíséretében Skole községbe ment és onnan június 14-én ért Klimiec faluba, amely a Kárpátok északi lejtőjén a magyar határtól alig 2-3 km-re fekszik. Előző napokban üzenetet küldött Esze Tamásnak, hogy a dolhai harcban szétvert kurucokkal jöjjön elébe. Ez a kuruc csapattöredék déltájban érkezett a faluba. Alig voltak ezren és csak a csapat felének volt puskája. Megható lelkesedéssel üdvözölték a lengyel lovaskíséret élén feléjük közeledő fiatal fejedelmet, aki ezen a napon állott először szemben annak a kuruc seregnek első képviselőivel, amelyhez sorsát kötötte. Szomorú látványban volt része, mert ez a kis csapat a leghalványabb képét sem nyújtotta olyan seregnek, amelyre támaszkodva egy ilyen országos jelentőségű mozgalmat meg lehetett indítani. Tanult tisztek, altisztek nem voltak közöttük s ezért Rákóczinak, aki maga sem volt katona, minden segítség nélkül kellett ezt a csöcseléket rendeznie. Feleskette őket hűségére, hosszú beszédben biztosította hazaszeretetéről, azután félig meddig rendezett táborhelyeket jelölt ki nekik és öröket állított fel. Hevenyészett hadicikkeket is hirdetett ki és a fegyelem fenntartására külön

¹⁰ Dolha a Borsova patak partján a vereckei hágó kijáratánál fekszik.

¹¹ Thaly gyűjtemény Nemzeti Múzeum id. helyen. 37. lap. Em'lekiratait és levelezését ebből az időből lásd a Századok 1874. évi kötetében Walt-herr Imre : tanulmányában.

hadbírórt rendelt.¹² Két napig időztek a klimieci táborban s ezt az időt Rákóczi hadinépének rendbeszedésére használta fel.

A klimieci fenyvesek alatt pihenő táborban a feudális nagyúr elérkezett a föld népe közé. Magára hagyatva, tarsolyában csak szép ígéretek, sok biztatást hozott; a franciák, lengyelek támogatásának csak reményét, de még kézzel nem fogható valóságát. Sorsát a jobbágyokéval összekötötte s ettől a perctől kezdve száműzetéséig csakis a felkelés ügyének szentelte minden percét. Esze Tamás elbeszéléséből meggyőződött arról, hogy most már igazán nem tétovázhat. Tovább kell haladnia azon az úton, amelynek végét előre nem láthatta. A nép bizalma, személyéhez való ragaszkodása volt egyedül az a mágnes, amely őt nehéz útjának legelső szakaszán, a Kárpátok bércén átvonta.

Markó Árpád.

¹² Emlékiratai V. kötet 32—33. oldal.